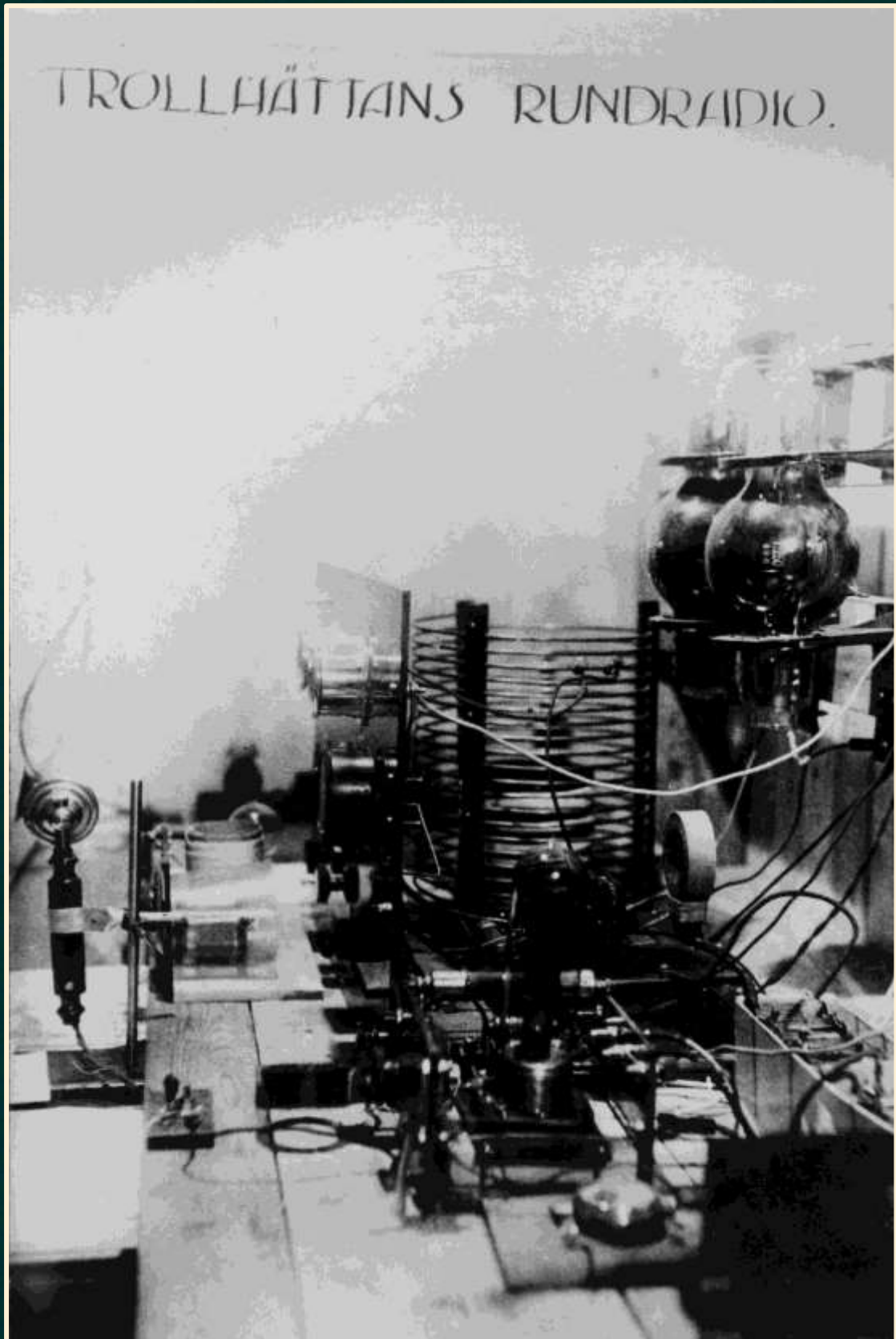

Helmer Ekman berättar minnen från radiopremiären i Trollhättan 1924.

Trollhättans Rundradio på 1920-talet. En bild av sändarapparaten. Källa: Innovatums bildarkiv.

Trollhättan juli 2016
Annika Hjortkap

Artikel i Tidningen Trollhättan 24 december 1955

I radions barndom fick trollhätteborna tidigare än många andra svenskar lyssna till radioprogram. Detta tack vare "Ekmans radio", som debuterade 1924 och sedan under en följd av år bjöd trollhätteborna på radioprogram av god klass. I en intressant artikel berättar nu fabrikör Helmer Ekman, numera bosatt i Vetlanda, om sin radiostation och sina medhjälpare under de första spännande pionjäråren. Bland annat får läsarna veta att "Snuvige Sixten" som sedan blev illa beryktad som svensk hallåman i Moskva, hade sin radiopremiär i Trollhättan. Här nedan berättar nu fabrikör Ekman intressant om radioåren i Trollhättan.

Redaktionen har anmodat mig att skriva ned några erinringar från den första radiostationen i Trollhättan, "Ekmans radiostation". Jag vill gärna efterkomma denna önskan. På sin tid hade jag ett betydande material om radiostationens verksamhet samlat och arkiverat, bestående av tidningsurklipp, förteckning över utsända lokalprogram och riksprogram, lyssnarbrev, inte blott från Sverige utan så gott som från alla världens hörn. Tyvärr har detta material, som så mycket annat, fått skatta åt förgängelsen. Jag måste därför i huvudsak lita till de minnesbilder, som dyker upp ur det förflutna. För den unga generationen, för vilken det nu är lika naturligt att knäppa på radion som att vrida om en ljuskontakt, är det väl knappast möjligt att ens i fantasin föreställa sig vilken revolutionerande upplevelse tillkomsten av rundradion var i början av tjugotalet. Som i så mycket annat blev Amerika föregångslandet även när det gäller rundradion. Redan 1922 var där ett flertal rundradiostationer i full verksamhet. Den första januari 1923 började det engelska rundradiobolaget sina sändningar. Jag har ett starkt och bestående minne av vilken sensation det var när jag i julveckan 1923 efter ett ängsligt pillrande på min trerörs "Telefunken" fick höra en svensk röst. Det var dåvarande direktören för Tidningarnas Telegrambyrå, Gustaf Reuterswärd, som från London höll ett tal till de svenska radiolyssnarna. Man hade då och då fått in en engelsk station i hörlurarna men att få lyssna till en svensk röst via etervägarna var något nytt.

Telegrafstyrelsen hade vid denna tid börjat försöksutsändningar från ett par provisoriska stationer i Stockholm och Göteborg. I Falun hade överingenjör Ove Mogensen med Telegrafstyrelsens tillstånd i början av år 1924 byggt en privat rundradiostation, vars sporadiska utsändningar var mycket omtalade och uppskattade. Falun blev föregångare för den privata svenska rundradioverksamheten och under de närmast följande åren byggdes ej mindre än tjugofyra privata rundradiostationer runt om i landet.

Hur "Ekmans radiostation" kom till

Början gjordes 1924 då jag till Telegrafstyrelsen insände anhållan om tillstånd att i Trollhättan få anlägga och nyttja en sändare för trådlös telefoni som termen lydde. Telegrafstyrelsen ställde sig välvillig till min anhållan och tillståndet, som var personligt, beviljades. Sändaren fick, om jag ej minns fel, anropssignalen SM6XQ. Nu gällde det alltså att sätta igång. I en radioteknisk tidskrift fann jag ett kopplingsschema på en enkel telefonisändare jämte specifikationer på kondensatorer, spolar, motstånd, gallerläcka och mycket annat som hörde till den tidens sändare.

Jag vidtalade en på det elektrotekniska området mycket händig och kunnig person, mätarteknikern B.L. Ernbrink att vara mig behjälplig med arbetet. Material anskaffades. Mycket fanns ej att köpa i handeln med undantag för kondensatorer och mätinstrument. Det mesta fick tillverkas för hand. Många tekniska problem uppstod under tiden som arbetet fortskred. De båda femtio watts oscillator- och modulorrören kunde tillföras glödström från en bilackumulator men värre var det med anodströmmen. Rören krävde en anodspänning på åttahundra volt. Likriktarrör för högspänd likström fanns ej på den tiden.

200 ficklampsbatterier

De anodbatterier för rörmottagare som fanns i marknaden hade för liten kapacitet och det återstod då ej annat än att seriekoppla tvåhundra stycken ficklampsbatterier. Enbart detta var ett knåpgöra! Dessutom blev det dyrbart i längden, då en dylik batteriserie ej räckte till mer än högst en halvtimmes utsändning. Sändaren arbetade emellertid och det upplevdes som en stor framgång.

Efter de många experimenten och försöken kom så dagen för det officiella framträdandet. Sändaren hade placerats på ett bord i min bostad i dåvarande Vänersborgsbankens hus vid Storgatan. En provisorisk sändarantenn hade uppmonterats och kontrollsändning hade ägt rum. En hemgjord kolkornmikrofon hade anslutits till en likaledes hemgjord mikrofonförstärkare. I en lokal vid Karl Johans torg hade Svenska Maskinaffären installerat en från Amerika inköpt sexrörs mottagare med separat högtalare och härifrån skulle utsändningen avlyssnas. Ryktet om radioutsändningen hade snabbt spritt sig kring staden och en stor skara människor hade samlats på torget vid tiden för utsändningen.

Storgatan år 1921. Vänersborgsbanken höll till i huset närmast till höger.
Källa: Innovatums bildarkiv.

Redaktör Wahlöö sjöng

I "sändarrummet" låg det spänning i luften i mer än en bemärkelse. Skulle något haka upp sig i sista stund eller skulle man lyckas? Det gick bra. Enda punkten på programmet var sång av denna tidnings dåvarande redaktör, Waldemar Wahlöö. Den glade sångaren och eminente tolkaren av Birger Sjöbergs och Jeremias i Tröstlösas visor, lät sina toner flöda ut över den andäktigt lyssnande folkskaran på torget via "Ekmans radiostation".

Den tekniska kvalitén på utsändningen skall vi inte tala om i detta sammanhang. Den hade sannolikt inte godkänts av dagens radiolyssnare. Men för flertalet lyssnare på torget var denna radioutsändning helt säkert en förstagångsupplevelse, som gav anledning till många funderingar och kommentarer över teknikens framsteg. Framför allt väckte den förhoppningar hos många om att Trollhättan snart skulle få en permanent rundradiostation, varigenom man skulle få möjlighet till radiolyssning på de billiga kristallmottagarna som man hört talas om. Den allmänna ekonomiska standarden vid denna tid var avsevärt lägre än nu och att anskaffa en dyrbar rörmottagare med glödströms- och anodbatterier var ekonomiskt oöverkomligt för det stora flertalet.

Lokal i Och-huset

Den blygsamma lilla framgången med den första radioutsändningen sporrade emellertid till nya tag. Det gällde att handla och att handla snabbt. I en av mig förhyrd lokal i gårdshuset Kungsgatan 22, "Och-huset" som det i dagligt tal kallades, avdelades ett utrymme för en sändarstation, en radiomast restes på gaveln till samma hus och en annan mast på gaveln till ett närliggande hörnhus vid Drottninggatan, en sändarantenn monterades och hissades upp och ett solfjädersformat balansnät spändes ut över en mellanliggande tomt. Sändaren utbyggdes och förbättrades på basis av de erfarenheter som gjorts. Från en ackumulatorfabrik inköptes fyrahundra stycken glasackumulatorer som seriekopplades, och vars kapacitet möjliggjorde övergång till tvåhundrafemtio watts oscillator- och modulatorrör. Sändarens fältstyrka ökade härigenom avsevärt till lyssnarnas glädje och belåtenhet.

**Kungsgatan 22 med Helmer Ekmans kartongfabrik inne på gården.
Källa: Innovatums bildarkiv.**

Intresset var stort hos allmänheten och många frivilliga krafter hjälpte till med montering och arbete av olika slag. Främst är att nämna mätarteknikern B.L. Ernbrink och läroverksadjunkten Joel Martinsson. Jag kan tyvärr inte ur

minnet räkna upp alla övriga som var med. Men jag kommer särskilt ihåg verkmästare Ohlsson, övermontör Prytz och elmontörerna Byström och Persson. Inom parantes kan nämnas att dessa senare presterade ett utomordentligt skickligt och förtjänstfullt arbete då de självständigt och på rekordtid utförde montagearbetet vid den sista utbyggnaden av stationen i början av trettioalet. Byström efterträdde sedermera Ernbrink som stationstekniker.

Radiotjänst började officiellt sin programverksamhet den första januari 1925. Och frågan blev nu om man i likhet med den privata rundradiostationen i Falun skulle få tillstånd att kontinuerligt återutsända riksprogrammet. Trollhättans Radioklubb tillskrev Radiotjänst med en begäran härom och samtidigt hemställde jag i en skrivelse till Telegrafstyrelsen att linje gratis skulle ställas till förfogande för överföring av riksprogrammet till min sändarstation i Trollhättan. Den bärande motiveringen i båda dessa fall var att radiostationen stod färdig att med kort varsel börja sin verksamhet. Efter en tids orolig väntan kom beskedet att såväl Telegrafstyrelsen som Radiotjänst ställde sig välvillig till förslaget. Telegrafverkets personal var snart i verksamhet med framdragning av en luftledning med anslutning till sändaren och de regelbundna återutsändningarna av riksprogrammet kunde taga sin början.

Glädjen var stor över detta lyckliga resultat. Det blev en hausseartad utveckling av radiointresset. Kristallmottagare och hörlurar fick en strykande åtgång i radioaffärerna. Genom den låga anskaffningskostnaden för mottagarna kunde radion på kort tid bli så gott som allas egendom. Men det hände också första tiden att de som ännu inte skaffat sig mottagare letade sig upp till radiostationen för att med ett par av radiostationens hörlurar för öronen intresserat följa det utsända programmet. Särskilt minns jag ett gammalt par, som en tid regelbundet återkom varje söndagsförmiddag för att lyssna till gudstjänstutsändningen.

.....

Telegrafstyrelsen var i början rätt njugg då det gällde att tillhandahålla överföringsledning. Riksprogrammet kunde således inte utsändas i sin helhet. För att inte lyssnarna skulle bli lidande härpå placerade jag då en god rörmottagare i min bostad som trådlöst tog in riksprogrammet, vilket sedan via min bostadstelefon överfördes till sändaren. Vid gynnsam utlandsmottagning kunde jag på samma sätt återutsända utländska stationers program. Detta uppskattades högt av de lyssnare som endast hade kristallmottagare.

Reklam i radio

Rundradiostationens kontinuerliga drift förde givetvis med sig ekonomiska problem. Från Radiotjänst och Telegrafstyrelsen erhöles första tiden inga driftsbidrag. En god hjälp blev den insamling, som företogs av Radioklubben, men de insamlade pengarna förslog inte långt. Det gällde att även utnyttja andra utvägar. Ehuru reklam i radion ej var tillåten, hade den privata rundradiostationen i Falun för att finansiera driften börjat med reklamutsändningar och på högsta ort blundade man välvilligt härför. Vi nödgades även i Trollhättan anlita denna utväg. Så kunde det hända att programmet för dagen avslutades på följande sätt: ”Hallå, hallå, Ekmans rundradio. Utsändningen är slut för kvällen. God natt, god natt, glöm för all del inte att borsta tänderna med Stomatol!”. Den relativt låga anodspänningen från ackumulatorerna medförde att röreffekten på sändarrören ej fullt kunde utnyttjas. Lyssnare på kristallmottagare i stadens utkanter, som hörde svagt, ville höra bättre. Även från Vänersborg framfördes önskemål om effekthöjning. Man ville även där ha möjlighet att lyssna med kristallmottagare.

Tillkrånglad

För att tillmötesgå dessa krav avtalades med en elmotorfabrik i München om leverans av en likströmgenerator för tretusen volts spänning. Maskinen anlände i mitten av december 1925 till en speditiionsfirma i Göteborg. Då jag fick meddelande härom ringde jag omedelbart speditiionsfirman och bad dem i bevekande ordalag att så skyndsamt som möjligt vidarebefordra maskinen till Trollhättan. Den höjda sändareffekten skulle liksom bli en julklapp till radiolyssnarna! Maskinen anlände också efter ett par dagar och inmonterades med rekordfart. Den efterlängttade effekttökningen hade blivit en realitet. Döm om min häpnad då jag någon dag före jul uppsöktes av en tulltjänsteman från Göteborg som i upprörda ordalag meddelade att maskinen ej var förtullad. Han krävde att den omedelbart skulle återsändas till tullen i Göteborg! Ja, det var en penibel situation. Skulle lyssnarna gå miste om sin radio till jul? Det blev en lång och ibland hetsig diskussion oss emellan som lyckligtvis slutade med att tulltjänstemannen medgav förtullning på platsen. Det var inte utan att jag tyckte att generatorn surrade mera belåtet efter den uppgörelsen.

En större generator för fyratusen volts spänning levererades sedermera av Asea, men med den var det inga tullbesvär, gudskelov.

Doktor Helleberg läste vers

Jämsides med den tekniska utvecklingen av rundradiostationen följde en livlig lokal programverksamhet. Någon särskild studio fanns ej i början. Matsalen i

min bostad fick därför tillfälligtvis då och då tagas i anspråk för detta ändamål. Därifrån utsändes musik av Radiokvartetten under filosofie magister Werner Johnssons ledning. Vid matsalsbordet satt vid ett par tillfällen mister C.S. Allwood och höll sina engelska språkkurser för lyssnarna ute i landet. Längre fram inreddes en permanent studio i samma hus som rundradiostationen. Härifrån sändes många såväl lokal- som riksprogram. Sixten von Gegerfelt, som då innehade en pappershandel i Trollhättan bidrog med grammofonprogram. Det var den sedermera mångberyktade ”Snuviga Sixten” som i sällskap med ”Röda Maj” ombesörjde utsändningen på svenska från Moskva rundradio. Han gjorde sålunda sin mikrofondebut i Trollhättan. Tyvärr, får man väl anmärka. Gustaf Lundén medverkade flera gånger, bland annat med ett föredrag om Ekholms slott. En flitig föredragshållare var även filosofie magister Olov Andersson. Förste stadsläkaren, doktor Helleberg, höll under en influensaepidemi ett föredrag om hur man bäst skulle skydda sig mot smittorisken. Han slutade föredraget med följande vers:

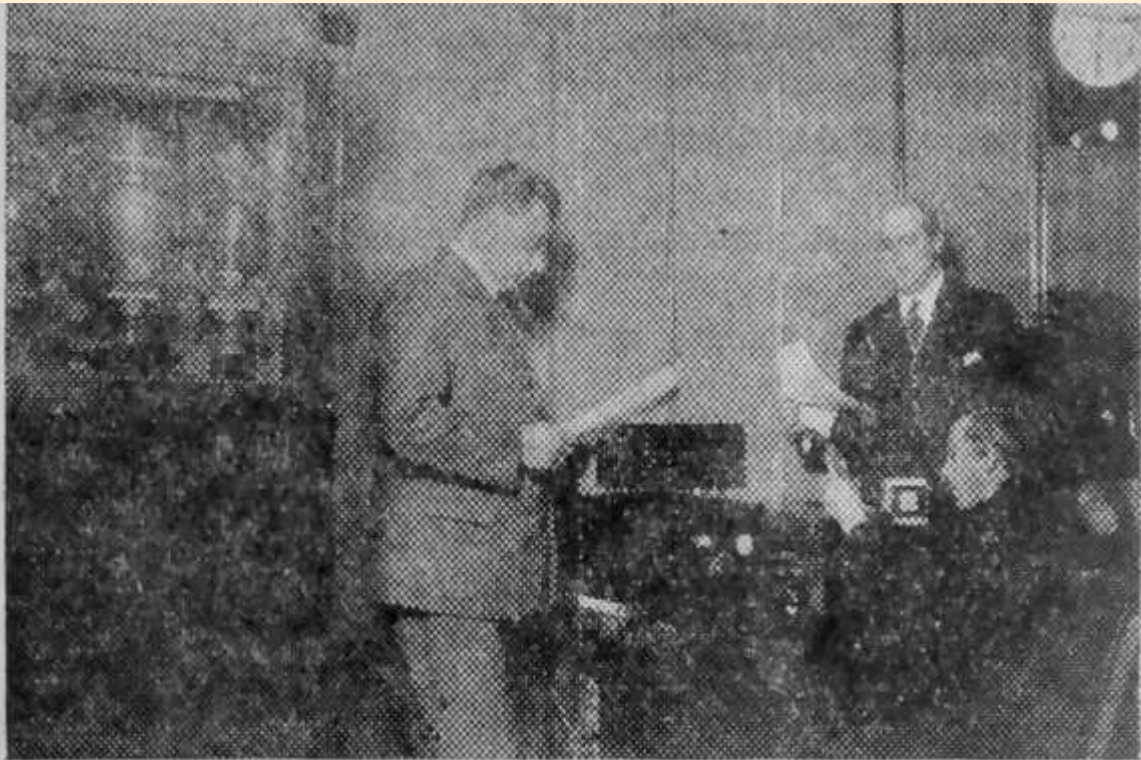
”Håll fötterna varma och huvudet kallt
så ska ni se att det klarar sig allt.”

Lyssnare svimmade

Efter ett kanske väl realistiskt föredrag om eldbegängelse inrapporterades flera svimningsanfall bland lyssnarna. Om kommunalförvaltningen hölls en serie föredrag med bland andra stadskamrer Rhodin och drätselkammarens ordförande Dahl som medverkande.

Den första biltävlingen i landet, där bilarnas färdriktning dirigerades från rundradiostationen, anordnades i samarbete med Trollhättans Motorklubb. Denna form av biltävling fick sedan många efterföljare. Från kyrkorna i Trollhättan och Vänersborg förekom flera utsändningar av gudstjänster såväl i lokal- som riksprogram. Vidare förekom ”Vänersborgs timme”. Programmen därifrån anordnades av folkskollärare Lindell. Sångsällskapet ”Sångarbröderna” medverkade vid ett par tillfällen. Tyvärr kunde de bristfälliga mikrofonerna på den tiden inte ge full rättvisa åt deras goda prestationer. Trollhättesångarnas hyllning till våren från tingshustrappan på valborgsmässoafton blev även föremål för radioutsändning. Ett omfattande riksprogram utsändes den första mars 1927. I detta program medverkade landshövding von Sneidern, notarie Harald von der Burg, redaktör Waldemar Wahlöö, en dubbelkvartett under musikediktör H. Perssons ledning och musikfanjunkare G. Johansson. Efter denna utsändning skrev bland andra Göteborgs Morgonpost: ”Trollhättan skilde sig med heder från uppgiften att

presentera sig och sin station för den stora lyssnarepubliken. Välkommen åter!”

Bilarna dirigeras från sändarestationen vid Sveriges första bilradiotävling. Stående fr. v. H. Ekman, A. Hedberg. Vid mikrofonen A. Engvall.

Från tidningsartikeln 24 december 1955.

Bland riksprogrammen som utsändes kan jag för övrigt nämna Farbror Bertels (överlärare Bertel Petersons) barnprogram. Det skulle kräva för stort utrymme att tillnärmelsevis räkna upp alla program och medverkande under de år ”Ekmans radiostation” var i verksamhet. Det anförda är blott ett urval på måfå. Nog var det roligt att vara med på den tiden. Radion blev liksom en mera levande realitet när man då och då kunde lyssna till de egna, personligt kända förmågarnas prestationer.

De privata rundradiostationernas epok är sedan länge avslutad. De fyllde den viktiga uppgiften att vid den svenska rundradions start tillvarataga och upprätthålla det stora radiointresset hos den svenska allmänheten medan monopolinnehavaren, Telegrafstyrelsen, tog sig en lång och betänksam funderare över var de statliga rundradiostationerna skulle placeras, en fundering som synes fortfarande ha sin aktualitet. Många radiolyssnare ute i landet saknar ännu möjlighet att störningsfritt avlyssna det svenska radioprogrammet. Men det är en annan historia.

IOGT:huset i kvarteret Tor vid Föreningsgatan med radiomasten i bakgrunden.

Bild år 1934.

Källa: Innovatums bildarkiv.

<http://www.tekniskamuseet.se/1/965.html>

Det svenska Telegrafverket hade erfarenhet av radiotekniken sedan sekelskiftet och hade försökssändningar 1922. För att kontrollera utsändningarna använde man radiomottagaren från Marconi. Som hallåman engagerade man Sven Jerring 1923.

Telegrafverket var inte ensam, runt om i landet hade entusiaster och föreningar startat egna radiostationer. Riksdagen beslöt att från 1 januari 1925 skulle ett bolag, AB Radiotjänst, få ensamrätt att göra radioprogram under särskilda villkor.

Trollhättans Rundradio på 1920-talet.
Källa: Innovatums bildarkiv.